

*С блаґословом Њеґове свейосїи
Пайријарха срїскоґ ѓосїодина Иринеја*

Штампање часописа **Црквене студије** омогућило је
Министарство вера Републике Србије

CHURCH STUDIES

Annual Journal of the Centre of Church Studies

Year VII

Number 7

The Centre of Church Studies
Niš, 2010.

Годишњак Центра за црквене студије

Година VII

Број 7

Центар за црквене студије
Ниш, 2010.

ЦРКВЕНЕ СТУДИЈЕ / CHURCH STUDIES

ISSN 1820-2446

Издавач

Центар за црквене студије, Ниш

Редакција

Др Ангелики Деликари (Солун), **др Вера Георгиева** (Скопље),
др Иван Христов (Пловдив), **др Ростислав Станков** (Софија),
др Александар Наумов (Венеција), **др Олга Јосева** (Москва),
др Бранислав Тодић (Београд), **др Борис Брајовић** (Никшић),
др Предраг Матејић (Колумбус), **др Слађана Ристић-Горгиев** (Ниш),
др Дарко Крстић (Ниш), **др Димитриос Пантос** (Атина),
др Владимир Цветковић (Ниш), секретар

Уредник

Др Драгиша Бојовић (Ниш)

Рецензенти:

Др Кармен Цветковић (Архус)

Др Милош Антоновић (Београд)

Др Јасмина Грковић-Мејор (Нови Сад)

Адреса

*Центар за црквене студије
18000 Ниш, Обреновићева бр. 20*

Србија

телефон: 063 847 84 99

e-mail: bodra@ptt.rs

жиро-рачун: 160-19684-97

*Графичко решење назива часописа
Светозар Пајић Дијак*

*Илустрација на корици
Застава у дечанском Четворојеванђељу
(последња четвртина XIV века, бр. 6)*

*Универзална децимална класификација
Снежана Бојовић*

*Штампа
ПУНТА, Ниш*

*Тираж
400 примерака*

Радови се рецензирају.

САДРЖАЈ

I

Здравко Пено <i>Хришћанство и изазови глобализма</i>	11
Zdravko Peno <i>The Christianity and the Challenges of Globalization</i>	22
Родољуб Кубат <i>Ангелолошке представе позног јудаизма као израз специфичног теолошког дискурса - Теологија слике</i>	23
Rodoljub Kubat <i>Die angelologioshe vorsellungen des spätjudaismus als ausdruck eines spezifischen theologischen diskurses - Eine Theologie des Bildes</i>	40
Дарко Крстић <i>Коришћење Књиге Изласка у Прологу Јовановог Јеванђеља као оквир приказивања супериорности Исуса Христа над Мојсијем</i>	41
Darko Krstić <i>Using of the Book of Exodus in the Prologue of the Gospel of John as the frame for proving the superiority of Jesus Christ over Moses</i>	53
Прέντραγκ Ντραγουτίνοβιτς <i>Mission completed?</i> <i>Η κατανόηση της ιεραποστολής στις Πράξεις των Αποστόλων του Λουκά</i>	55
Предраг Драгутиновић <i>Mission completed? Схватање мисије у Лукиним Делима апостолским</i>	65
Mitroulis Ioannis <i>Ησυχία και Αποφθέγματα Πατέρων, μία ερμηνεία</i>	67
Mitroulis Ioannis <i>Hesychia and the Sayings of Fathers, an interpretation</i>	76
Filip Ivanović <i>Maximus the Confessor on freedom</i>	77
Филип Ивановић <i>Максим Исповједник о слободи</i>	91
Jovan Milanović <i>Importance de la méthode historique dans la recherche patristique - l'exemple de saint Cyprien de Carthage</i>	93
Јован Милановић <i>Значај историјског метода у патристичком истраживању - пример светог Кипријана Картагинског</i>	108

Свилен Тутеков <i>Богословието на харизмите в мисълта на св. Василий Велики</i>	109
Svilen Tutekov <i>The Theology of Charismata in the Thought of St Basil the Great</i>	126
Бобан Димитријевић <i>Лав Велики и питање папског примата</i>	127
Boban Dimitrijević <i>Leo the Great and the Question of the Primacy of the Pope</i>	135
Ивица Живковић <i>Свест о греху и васпитање</i>	137
Ivica Živković <i>The conscience about sin and the education</i>	151
Владимир Вукашиновић <i>Катихизис Кирила Живковића Крка Рс № 47</i>	153
Vladimir Vukašinović <i>The Catechisis of Kirilo Živkovic Krka Рс</i>	176
Горан З. Голубовић <i>Религија и неврофилозофија: осврт на церебралну космологију и антропологију Анте Марковића</i>	177
Goran Z. Golubović <i>Religion and Neurophilosophy: A review on the cerebral cosmology and anthropology of Ante Matkovic</i>	188

II

Aleksander Naumow <i>La figura di S. Pietro l'Athonita nei testi liturgici</i>	191
Александар Наумов <i>Лик светог Петра Атонског у литургијским текстовима</i>	200
Даница Петровић <i>Црквени музичари – духовници и уметници</i>	201
Danica Petrović <i>Church Musicians - Spiritual Guides and Artists</i>	218
Виктор Савић <i>О називима просторија које посећује литија на Дан изношења Часнога крста Према српскословенским богослужбеним типцима XIV века</i>	219
Виктор Савич <i>О названиях помещений, посещаемых крестным ходом в праздник Происхождения честных древ Животворящего Креста Господня Согласно сербскославянским богослужебным уставам XIV века</i>	238

Зоран Ранковић <i>Нишки одломак минеја за октобар (14. век)</i>	239
Zoran Ranković <i>The Extract from the Nish Menaion for October (14th)</i>	244
Иван Биљарски, Маријана Цибраска-Костова <i>Вербални формули и образи за възхвала на владетеля в средновековна България ...</i>	245
Ivan Biliarsky, Mariyana Tsibranska-Kostova <i>Verbal formulae and images for glorification of the ruler in mediaeval Bulgaria</i>	266
Ксенија Кончаревић <i>Комуникативна личност српског парохијског свештеника - методолошке схеме и резултати параметарског истраживања</i>	267
Ксения Кончаревич <i>Коммуникативная личность сербского приходского священника - методологические схемы и результаты параметрического исследования</i>	283
Снежана С. Башчаревић <i>Религијске основе у књижевном делу Исидоре Секулић</i>	285
Snežana S. Baščarević <i>Religious base in the literacy of Isidora Sekulić</i>	293

III

Драгана Јањић <i>О неким питањима Етиопске цркве</i>	297
Dragana Janjić <i>On Some Issues of Ethiopia's Church</i>	305
Александар Узелац <i>Европа виђена очима несторијанског путника с краја XIII века</i>	307
Aleksandar Uzelac <i>Europe as Seen Through the Eyes of a Late Thirteenth Century Nestorian Traveller</i>	321
Мирко Сајловић <i>ΟΙ ΠΟΛΙΤΙΚΟΙ ΛΟΓΟΙ ΤΗΣ ΚΑΤΑΔΙΚΗΣ ΤΗΣ ΣΕΡΒΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ (14ος αιώνας)</i>	323
Мирко Сајловић <i>Политички разлози осуде Српске цркве (14. век)</i>	361
Марија Копривица <i>Наследност поповске службе у средњовековној Србији</i>	363
Marija Koprivica <i>Heritage of Priesthood Service in Medieval Serbia</i>	373

Ема Миљковић	
<i>Прилог проучавању исламизације на српском етничком простору: ток исламизације у сеоским насељима у првом веку османске владавине</i>	375
Ема Miljković	
<i>A contribution to the research of Islamizing in the Serbian ethnic territories: The history of Islamizing in rural areas in the first century of the Rule of Turks</i>	385
Анђелка Булатовић	
<i>Црква и утицај религије на положај и васпитање жене Црне Горе у XIX веку</i>	387
Andelka Bulatović	
<i>The church and the influence of religion on the status and education of women Montenegro in the nineteenth century</i>	396
Ирена Арсић	
<i>Дубровчанин дум Нико Ђивановић у одбрани имена грушке улице Св. крста (крижа) 1931. године</i>	397
Irena Arsić	
<i>Niko Djivanovic, citizen of Dubrovnik, as defender of the name of the Gruska Street of the Holy Cross in 1931</i>	403
<i>О ауторима / Notes on authors</i>	405
<i>Упутство ауторима о припремању рукописа за штампу</i>	417
<i>Manuscript preparation instructions for authors</i>	418

Виктор Савић¹

Институт за српски језик САНУ*, Старословенистички одсек, Београд – Србија

О НАЗИВИМА ПРОСТОРИЈА КОЈЕ ПОСЕЂУЈЕ ЛИТИЈА НА ДАН ИЗНОШЕЊА ЧАСНОГА КРСТА ПРЕМА СРПСКОСЛОВЕНСКИМ БОГОСЛУЖБЕНИМ ТИПИЦИМА XIV ВЕКА

Апстракт: У раду се разматра серија средњовековних назива просторија које се помињу у српским рукописима Јерусалимскога типика у вези са литијом, приликом изношења Часнога крста, 1. августа.

Кључне речи: историјска лексикологија, српскословенски језик, изношење Часнога крста, Јерусалимски типик, Никодимов типик, Романов типик.

Празник изношења Часнога крста обележава се 1. августа по јулијанском календару. У прво време био је везан за царски двор и цркву Свете Софије у Цариграду², да би се потом знатно проширио у XII и XIII веку са ширењем Јерусалимскога типика³. Иако се сврстава у мале празнике⁴, његов значај међу крсним празницима долази одмах после Уздизања Часнога крста, Крстовдана⁵, који се обележава 14. септембра. Празник има претпразништво и службу комбиновану са службом Макавејима, а оданије му се врши истога дана на вечерњу⁶.

По цариградским улицама крст је ношен због честих августовских болести ради освећења места и одвраћања болести. Крст је 31. јула полаган на часну трапезу Велике цркве⁷, а потом су од 1. до 14. августа чињене литије с крсним ходом по

1 Viktor.Savic@isj.sanu.ac.rs

* Рад је настао у оквиру пројекта *Обрада старог српског писаног наслеђа и израда Речника црквенословенског језика српске редакције*, који финансира Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије.

2 Архиепископъ Сергій, *Полный мѣсяцесловъ Востока*, томъ II, Святой Востокъ, Издание второе исправленное и много дополненное, Владимиръ 1901, 295–296.

3 Нав. дело, 296.

4 Означава се трима црвеним тачкама у полукругу (тѣпѣкѣнъ, ѿстѣ ѿстѣвъ, Москва: Издательский Совет Русской Православной Церкви, 2002, ѿѣз; уп. Лазар Мирковић, *Хеортологија или историјски развитак и богослужење празника Православне источне цркве*, Београд: Свети архијерејски синод СПЦ, 1961, стр. 11 и фусн. 4).

5 Протојереј-ставрофор др Радомир Милошевић, *Православна еортологија*, Смедерево: Храм Светог апостола Луке, 2004, 190.

6 Нав. дело, 190.

7 Најважнији делови Часнога крста пренети су из Јерусалима у Цариград за време цара Ираклија (прва половина VII века). Ова изузетна реликвија држана је извесно време у Светој Софији, али је касније пренета на трајно чување у једну од цркава царскога двора (Лазар

целом граду и народ му се клањао, након чега је враћан у ризницу. Тај обичај је спојен са другим цариградским обичајем да се у дворској цркви освећује вода свакога првога дана у месецу (са два изузетка), па је тако настао овај празник свечаног изношења крста и освећења воде.⁸

Био је то, по предању, прави Часни крст, крст сачињен из делова крста на коме је распет Исус Христос. Врло рано, након проналажења овога крста, његове мање честице, а понекад и већи делови, раздвојени су по хришћанском свету и чувани су у посебним реликвијарима – ставротекмама, или су уграђивани у нарочите крстове⁹. Часних крстова, у метонимијском смислу речи, било је, дакле, више. Симеон Немања је имао један делић Часнога крста, који је пред смрт послао сину Стефану¹⁰. Тај крст се данас, по свему судећи, чува у Студеници¹¹, док је честице овога крста Стефан својевремено поклонио Жичи¹². Часни крст знатних димензија налази се од средњег века у манастиру Хиландару¹³. Постоји још примерака крстова са честицом Часнога дрвета и у другим српским светињама, на пример у манастиру Дечанима¹⁴.

Када се у најранијим српским богослужбеним типцима помене Часни крст у вези са празником његова изношења, верујемо да се збиља у пракси могло радити о крсту са честицом Часнога крста. Нису, наиме, сви манастири имали свој типик ни у Византији, а свакако не ни у српској земљи. Српски манастири су се у дисциплинским питањима углавном владали у складу са ктиторским типиком најугледнијег овдашњег манастира – Студенице. Јерусалимско богослужење у својој пуноћи уведено је првим преводом богослужбеног типика, који је извршио архиепископ Никодим 1317–1318. године (рукопис типика је из 1318–1319. године)¹⁶.

Мирковић, *Хеортологија*, 65–66).

8 Вид. Архиепископ Сергий, *Полный мѣсяцесловъ Востока*, 294–295.

9 Лазар Мирковић, *Хеортологија*, 66.

10 Лазар Мирковић, *нав. дело*, 66–67.

11 Бојан Миљковић, *Хиландарски Часни крст и стара манастирска ставротекма*, Зборник радова Византолошког института, XXXVIII, Београд 1999–2000, 291–292.

12 Бранислав Тодић, *Иконографска истраживања жичких фресака XIII века*, Саопштења, XXII–XXIII, Београд: Републички завод за заштиту споменика културе СР Србије, 1990–1991, 30.

13 Бојан Миљковић, *нав. дело*, 292–293. Теодосије у своме Житију св. Саве приповеда да је овај крст св. Сава добио на повратку са свога првога путовања у Свету земљу од цара Калојана Ватаца (никејскога цара Јована III Ватаца): царь ... свѣтаго же уѣстныиѣ крѣста доѣвоѣ и доштѣи свѣтыиѣх и свѣщенныиѣх одеждаѣи и съоудѣ црѣковныиѣи и цногыиѣи разануныиѣи поуѣстѣи содароваѣѣ (Теодосије Хиландарац, *Живот свѣтаго Саве*, издање Ђуре Даничића приредио и предговор написао Ђорђе Трифуновић, Београд 1973, 171), 1229. године. Тај крст је св. Сава даровао Хиландару (Бојан Миљковић, *нав. дело*, 289; Сава Хиландарац, *Историја манастира Хиландара. Успомена на седамстогодишњицу оснивања*, приредио и поговор написао Томислав Јовановић, Београд: Народна библиотека Србије, 1997, 30).

14 Лазар Мирковић, *Хеортологија*, 67.

15 У њима је, дакле, важио Студенички типик свѣтаго Саве, који би ктитори својим оснивачким актом допуњавали или донекле мењали (С. Троицки, *Ктиторско право у Византији и Немањинској Србији*, Глас СКА, CLXVIII, Други разред, 86, Београд 1935, 105–106).

16 У нашој науци је, наравно, позната и чињеница да су се елементи јерусалимскога обреда почели уводити у српску Цркву још током XIII века, пре свега захваљујући настојањима св.

Тако су богослужбени типик у првом времену могле добити најпре најзначајније цркве и манастири, од којих су неке и стварно поседовале драгоцену реликвију која није само лежала у ризници .

Освећење земље и ваздуха из наведене цариградске литије¹⁸ истакнуто је, али унутар манастира и на нешто другачији начин, и у српским рукописима Јерусалимскога типика. У томе су они, наравно, сагласни са својим грчким обрасцима у којима се таква пракса и развила. Литија се креће унутар манастира и освећује стамбене и економске објекте обитељи – манастирско домаћинство. Протојереј Михаил Лисицин указао је на подударности између овакве литије унутар манастира према Дечанском типиксу (из породице српских рукописа Јерусалимскога типика) са обиласком монашких ћелија са Часним крстом на Крстопоклоњу недељу у Типиксу патријарха Алексија I¹⁹, из породице Студитскога типика: *въ сѣноу ю ризоу облѣуєтъ са стѣль такоже и днако(н) таже парадонарь по ндѣ съ ннѣдн дннхъ. нерѣовн несоуцию кр(с)тъ на главѣ. днаконоу же прѣдн кадацию. и прѣдъ овѣдн кдннон свѣщн горащнн прѣдъндоуцин. оходатъ келниа братниа поуще. кр(с)товн твоюмоу по(к) и проуа(а). ти тако възвращше са полагають устыгннн кр(с)тъ въ съсоудѣ своємъ :-*²⁰. У српским рукописима се на одговарајућем месту начин прослављања овога празника доводио у везу са трећом недељом Великога поста, тзв. Крстопоклоном недељом. У Повести о чудотворним иконама из манастира Хиландара, преписаној руском редакцијом у XVI веку²¹, помињу се све прилике када се крст износи у Хиландару²². Нарочито је за нас занимљив опис крснога хода са литијним иконама, када се посећују економски објекти у манастиру: „Егда /.../ поидут тѣ чудотворныа иконы, носимы инокы /.../ по служебным храмом, в пекарню, и в магернио, и в погреб, гдѣ вина стоат. И по иным храмом служебным, идѣже муку трясут, и по житницам, идѣже жита дрѣжат (sic), и в дохню идѣже масло и мед, и воск, и рыбу, и сол, и всякои запас ставят“²³.

Саве (вид. Рад. М. Грујић, *Палестински утицаји на св. Саву при реформисању монашког живота и богослужбених односа у Србији*, [у:] Светосавски зборник, књ. 1, Расправе, Посебна издања СКА, књ. СХIV, Друштвени и историјски списи, књ. 47, Београд 1936, 277–312, Прибислав Симић, *Рад Светог Саве на осавремењивању богослужења у Српској цркви*, [у:] Свети Сава. Споменница поводом осамстогодишњице рођења 1175–1975, у Београду: Свети архијерејски синод СПЦ, 1977, 181–205).

17 Сава Хиландарац саопштава драгоцен податак да је у Хиландару мањи комад Часнога крста могао бити изношен из манастирскога круга ради освећења водике (према: Бојан Миљковић, нав. дело, 288–289; вид. Сава Хиландарац, *Историја манастира Хиландара*, 109).

18 Јеромонах Хризостом Столић Хиландарац, *Православни свечаник. [Месеослов светих]*, II, Београд: „Каленић“ 1989, 596.

19 Прот. М. Лисицын, *Первоначальный славяно-русский типикон. Историко-литургическое исследование*, Москва 2005, 326.

20 Види: А. М. Пентковский, *Типикон патриарха Алексия Студита в Византии и на Руси*, Москва: Издательство Московской Патриархии, 2001, 243. Нисмо прилагођавали овај сегмент текста нашим издавачким правилима, него смо га пренели из постојећег издања; изоставили смо само обележја границе између редова.

21 Зборник из Хлудовљеве збирке, ГИМ, бр. 147.

22 А. А. Турилов, *Рассказы о чудотворных иконах монастыря Хиландар в русской записи XVI века*, [у:] Чудотворная икона в Византии и древней Руси, редактор-составитель А. М. Лидов, Москва: МАРТИС, 1996, 524.

23 А. А. Турилов, нав. дело, 515. Уп. кратко набрајање неких од објеката у манастиру Хиландару у опису В. Г. Барскога из 1744. године: „Ту и кухня, или поварня, съ главою, лѣпозданна наподобіе церкви. Таможде и ключня, || и полата, и пекарня, и гостинница, зимная

*

У значајном „Опису литургијских рукописа”, који је саставио Алексеј Афанасјевић Дмитријевски²⁴, помиње се прослављање нашега празника, али он није у свим рукописима развијен или подједанко заступљен. Дмитријевски у своме издању опширније доноси само неколицину примера на основу којих можемо пратити грчку паралелу дела текста који нас занима.

Најстарији грчки рукопис, из кога је целовито представљен чин изношења Часнога крста, налази се на Синају, бр. 1097, писан је 1214. године и припада кругу синајске редакције²⁵. Сачуван је и његов стотинак година млађи препис: Синај, бр. 1101, настао 1311. године²⁶. Дмитријевски је још, готово у целини, пренео дату примедбу из два млађа рукописа: Ивирон, бр. 76 (362), XV век, и Јерусалимска патријаршија, бр. 311, XVI век.

Иван Данилович Мансветов је у књизи коју је посветио црквеном типичу²⁷ донео такође један мањи извод из оваквога текста на основу рукописа из Синодалне збирке, № 381, XIII век. Њему у знатној мери, али колико можемо пратити само на датоме месту, у редоследу и називу просторија, одговара стање у типичу који је штампан у Венецији 1545. године. Тај штампани типик, за разлику од претходнога, садржи и Маркове главе.

<p style="text-align: center;">Синај 1097</p> <p>Δεῖ εἰδέναι, ὅτι μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ ὄρθρου ποιούμεν τὴν προσκύνησιν τῶν τιμίων καὶ ἁγίων ξύλων, κατὰ τὴν τάξιν τῆς γ' κυριακῆς τῶν νηστειῶν. Μετὰ δὲ τὴν ἀπόλυσιν διέρχεται ὁ τίμιος σταυρὸς μετὰ λιτῆς περὶ τὰ ἐντὸς τῆς μονῆς, ἤγουν εἰς τὸ ἡγουμενεῖον, τὴν τράπεζαν, τὸ κελλάριον, εἰς τὸ ὄρειον, τὴν ἀποθήκην* καὶ ἐν πᾶσι τοῖς κελλίοις** τῶν ἀδελφῶν, εἶτα, ὑποστρεφόντων ἡμῶν, γίνεται ἀπόλυσις. Ἐν δὲ τῇ λειτουργίᾳ ἀγιάζεται τὸ ὕδωρ καὶ μεταλαμβάνομεν ἐξ αὐτοῦ. Μετὰ δὲ τὴν ἀπόλυσιν τοῦ ἑσπερινοῦ ἀποκομίζεται πάλιν τὸ τίμιον ξύλον ἐν τῇ θήκῃ αὐτοῦ (Алексѣи Дмитриевскій, нав. дело, бр. DXXII [заправо СХХIII], 416–417). ≈ Синај 1101 ~ Ивирон 76 (362) (нав. дело, бр. LXVII, стр. 262), Јерусалим 311 (нав. дело, бр. XDVIII, стр. 357).</p> <p>* εἰς τὸ οἰνοχοεῖον Ивирон 76 (362), Јерусалим 311. ** ἐν πάσαις ταῖς κελλίαις Ивирон 76 (362).</p>	<p style="text-align: center;">Синод 381</p> <p>μετὰ δὲ τὴν ἀπόλυσιν (т. е. ὄρθρου) διέρχεται ὁ τίμιος σταυρὸς μετὰ λιτῆς περὶ τὰ ἐντὸς τῆς μονῆς· ἤγουν εἰς τὸ ἡγουμενεῖον εἰς τὸ οἰνόχοεῖον εἰς τὴν τράπεζαν· εἰς τὸ κελλάριον εἰς τὸ ὄρειον καὶ ἐν πᾶσι τοῖς κελλίοις τῶν ἀδελφῶν (И. Мансветовъ, <i>Церковный уставъ (типикъ)</i>, 213).</p> <p style="text-align: center;">Вен 1545</p> <p>Εἶτα διέρχεται ὁ τίμιος σταυρὸς μετὰ λιτῆς, περὶ τὰ ἐντὸς τῆς μονῆς, ἤγουν εἰς τὸ ἡγουμενεῖον. Εἰς τὸ οἰνοχοεῖον. Καὶ εἰς τὴν τράπεζαν. Εἰς τὸ κελλάριον. Εἰς τὰ ὄρια. Καὶ ἐν πᾶσι τοῖς κελλίοις τῶν ἀδελφῶν. (Вен 1545, 143–144).</p>
---	---

же и лѣтняя, и болница, и старопитателница, и прочая вся по чину, якоже въ предписанныхъ великихъ монастырахъ“ (*Второе посѣщение Святой Аѳонской Горы Василья Григоровича-Барскаго*, имѣ самимъ описанное, съ 32-мя рисунками и картою Аѳонской горы, подъ редакціею Н. П. Барсукова, С.-Петербургъ: Изданіе Аѳонскаго Русскаго Пантелеимонова монастыря, 1887, 231–232; уп. за Лавру Св. Атанасіја Атонскаго, Ивирон и Ватопед у: *Второе посѣщение Святой Аѳонской Горы*, 27–32, 133, 195).

24 Алексѣи Дмитриевскій, *Описание литургическихъ рукописей, хранящихся въ библіотекахъ православнаго востока*, томъ III (первая половина), Тѣлкіа, ч. II., Петроградъ 1917.

25 За њега је, међутим, Дмитријевски истакао да 31. јула нема претпразништва крсту (*Описание литургическихъ рукописей*, бр. DXXII [заправо СХХIII], 416–417).

26 Алексѣи Дмитриевскій, нав. дело, бр. DXXIII [заправо СХХIII], стр. 419.

27 И. Мансветовъ, *Церковный уставъ (типикъ), его образование и судьба в греческой и русской церкви*, Москва 1885.

*

Доносимо одломак из Никодимова типика (НТ) у коме се, пре свега, излажу конкретне радње везане за овај празник. У десном ступцу дајемо одговарајуће исечке из других породица Јерусалимскога типика, пре свега из Романова типика (РТ), писаног 1331. године, а затим и две другачије породичне гране, представљене са Хил 165 и Пећ 103²⁸.

НТ	РТ
<p>въ ѿ. /нюль/ с(вѣ)т(а)го н праведнаго кудокѹма н прѣд[ъ]праз(дѣнь)ство у(ь)ст(ь)наго н животворещаго кр(ь)ста. 116б //...//</p> <p>м(ѣ)с(е)цѣ. август(ь). /...//</p> <p>въ .: с(вѣ)тъх(ь) .: м(оу)у(е)н(н)къ макавен н оуи҃телеа нх(ь) кназара. н м(а)т(е)ре нх(ь) соломонне.</p> <p>прѣжде дажде не клепаемъ. прѣносеть у(ь)ст(ь)ное дрѣво ѿт[ъ] сьсоуд[о]храннице. какоже. кс(ть) пнс(а)но .дѣ. сѣктѣв(ра). 117а //...//</p> <p>на л(н)т(о)у(ргнн). слоуж(ь)ва. кр(ь)стоу. н м(оу)у(е)н(н)комъ.</p> <p>п[о]добаетъ же в[ѣ]дѣти. како по свршени оутрне. чинимъ поклонение у(ь)ст(ь)нодоу кр(ь)стоу. по унноу .: нед[ѣ]ле. пос(та). по ѿт(ь)поуст(ѣ) же. обходит[ъ]мъ (sic). у(ь)ст(ь)нын кр(ь)сть. с лнтном(ь). вънутрь манастира снѣ. въ нгоуменно. оу трапезоу. въ хлѣбницюу. оу сокницюу.* въ слоужницюу. н по всѣхъ келнахъ брат(н)ицъ. н повративше се бывають ѿт(ь)поуст(ѣ). на лнтн же. осв(е)щамъ вод[оу]. н въкоушамъ всн ѿт(ь) нею до в(е)уера. до вѣу(ера) (sic).²⁹ односитъ се у(ь)ст(ь)ное дрѣво. въ сьсоуд[о]хранницюу. нересомъ. н проу(е)мъ. какоже кс(ть) прѣжде пнс(а)но. 117б ≈ ДТ, КТ, [БТ]³⁰.</p> <p>* въ сотницюу КТ.</p>	<p>по ѿт[ъ]поуст(ѣ) же. обходит(ь) у(ь)ст(ь)нын кр(ь)сть, с л(н)т(о)въ. около в'нутрь манастира. въ нгоуменно. въ трапез(оу). въ хлѣбницюу. въ житницюу. въ слоужницѣ. н въ всѣ келние брат(н)иц(ь).* поуще само гла(с)ь)не. кр(ь)стоу. 141б–142а ≈ Шаф IX. Ф. 23 (9), Сев 27, СТ, Деч 114.</p> <p>* въ все келние брат(н)иц(ь) Шаф IX. Ф. 23 (9), келние Сев 27, келіе СТ, Деч 114.</p> <p style="text-align: center;">Хил 165</p> <p>н по скончани днаконьс(твѣ). ѿт[ъ]поуст(ѣ). н нсход[н]тъ у(ь)ст(ь)нын кр(ь)сть н сь ос(вѣ)щеніемъ. нерею шельуеноу. н братни поущим(ь). обходитъ вънутрьнаа обнтѣлн, въ нгоуменню. н въ трапезоу. н въ келарь въ вн'ницюу н въ уас(о)в'ницюу. н въ келние братне. 120а.</p> <p style="text-align: center;">Пећ 103</p> <p>по ѿт[ъ]поустѣ (sic) же обходит[ъ] у(ь)ст(ь)нын кр(ь)сть с л(н)тнєю, вса іаже вънутрь манастира. въ нгоуменію.* н въ ннохію.** н въ трапезоу. въ келарь н въ жит[ъ]ницѣ. въ всѣхъ(ь) келіахъ братицъ. 136а. ≈ НБС 649.</p> <p>* въ нгоуменню НБС 649.</p> <p>** въ ннохію НБС 649.</p>

*

Опход кроз манастир (у Хил 165 'обитель') у свим српским рукописима почиње од 'игуменије', а завршава се ћелијама братије. Разликују се, више-мање, називи осталих просторија. Називи унутар генетских група (нпр. породица НТ)

28 Рукописи српскословенских типика представљени су на крају овога чланка.

29 Треба: по вѣу(рнн) (*Типик архиепископа Никодима*, књ. друга, српскословенски текст разрешио Лазар Мирковић, приредио Ђорђе Трифуновић, Београд: Чигоја штампа, 2007, 117б, фусн. 2).

30 У Бечкеречком типикѹ (БТ) налази се оштећење управо на месту које нас занима: недостаје један лист између 125. и 126. листа, па се тако текст прекида. Иванка Веселинов је, међутим, својевремено утврдила да је рукопис БТ јакo сродан са рукописом КТ (види: Иванка Веселинов, *Бечкеречки типик 14. века*, [у:] Трагом српске прошлости, приредила проф. др Вера Јерковић, Нови Сад: Библиотека Матице српске, 1991, 37–39), па се може претпоставити да им је и овде текст био у великој мери подударан. У Деч 115, који се састоји од часослова и Јерусалимскога типика, такође недостаје управо овај лист између 206. и 207 листа. Рукопис није текстолошки проучен и за сада се не може рећи у којој групи би се налазио.

правилно се понављају и ту нема суштинских разлика. Овде влада готово потпуно преклапање између породица НТ и РТ. Различити у односу на њих јесу текстови из Хил 165 и Пећ 103, који су и међусобно другачији. Између ове две последње гране, међутим, ако се занемаре редослед и термилошке неподударности, влада, како нам се чини, појмовна подударност. Исти термилошки оквири су и у грчким типцима (игуменија – ћелије), са начелним груписањем тих типика око Синај 1097, уз извесне разлике, и готово потпуно подударање између Синод 311 и Вен 1545. Прве две српске породице показују у ограниченој мери блискост са Синај 1097, а Пећ 103 потпуно подударност са Синод 311/Вен 1545 (у називима просторија и њиховом редоследу).

Изв ор	НТ	РТ	Хил 165	Пећ 103
1.	нгоуџенно	нгоуџенно	~ нгоуџенна	нгоуџеніо
2.	трапеџа	трапеџа	трапеџа	≠ ннохіо
3.	хлѣбннца	хлѣбннца	≠ кѣларь	≠ трапеџа
4.	сокннца	– жнтннца	≠ внн'ннца	≠ кѣларь
5.	слоуџннца	слоуџннца	≠ уас(о)в'ннца	– жнт[ь]ннца
6.	(все) келнѣ	(в'се) келлнѣ	~ (ø) келнѣ	(все) келіѣ

Схематски приказ наведених назива у српским типцима

У српским рукописима оперише се са шест посебних јединица (шесточлани низови), са укупно једанаест различитих назива, при чему се неки понављају, не увек на истом месту у низу. Оне лексеме које потичу из прве две породице лексикографски су обрађене још у XIX веку. Франц Миклошич их доноси у своме Лексикону на основу кључних текстова, РТ и НТ. Потврде које су експерпирани из РТ он обележава скраћеницом тур.-chil. зато што он овај рукопис, као богослужбени типик из Хиландара, назива Хиландарским типиком³¹. Проблем је што то није и једини „Хиландарски типик“³². Изузетне потврде из НТ, које су дошле изван историјскога предговора, он обележава скраћеницом тур.-pic.³³ Тих примера нема у Даничићеву Рјечнику из књижевних старина српских, већ их је он, по свему судећи, уступио Миклошичу³⁴. Иако врстан лексикограф, Миклошич није успео успешно протумачити све наведене лексичке јединице. Оне, наиме, долазе у низу (својеврстан попис), једна за другом, без несумњиве међусобне диференцијације (наслућује се

31 „Typicon chilandarense, cod. membr. saec. XIV. serb., olim in celo brodarъ оу коснѣ, postea Vuk Stef. Karadžić“ (Franz von Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*. Emendatum auctum, Wien 1963, XX).

32 Назив Хиландарски типик у науци се нешто касније трајно везао за Савин Ктиторски типик за манастир Хиландар, који у својој суштини представља превод пролога Евергетидскога типика. Прва издања овога Типика јавила су се након објављивања Миклошичева Лексикона, 1866, 1868. године и даље. За Миклошича је Савин Типик заправо Студенички типик из Шафарикове збирке и обележава га скраћеницом тур.-sabb.

33 Ове скраћенице нема у Миклошичеву списку скраћеница (као и више других скраћеница које је испустио). Потврде из Никодимова предговора он је обележавао скраћеницом picod. и доносио их је на основу Даничићева издања у Гласнику ДСС, књ. XI (1859).

34 Разлог је у специфичности Даничићева одабира грађе у којој се преведени текстови нису могли наћи због његова схватања појма „књижевних старина српских“.

само да је реч о некаквим објектима), без доброга контекста за лексикографску анализу. Њему је овде недостајао и грчки предложак, а без грчке паралеле он није био на сигурном терену. Ове Миклошичеве одреднице касније су просто преузимане у неким речницима, заједно са њиховим значењима, која им је он приписао. Неке од преосталих лексема, али не све, нашле су се на други начин (из других извора) у другим црквенословенским речницима, али и ту би се могло још понешто рећи. Уочени лексички низови свакако заслужују да буду представљени и обрађени као целина, са што више ослоњања, колико буде могуће, на стање у грчким типцима.

ηγουμενίου (непроменљиво?) н., ἡγουμενεῖον, τὸ, *игуманова ћелија, игуменарија*; једном ηγουμενία, -νις f., ἡγουμενία, ἡ.

Пр. κτ ηγουμενίου НТ (и други), ΡΤ (и други), κτ ηγουμενίου НБС 649, κт ηγουμενiо Пећ 103 ~ κт ηγουμενiу Хил 165 (грч. εἰς τὸ ἡγουμενεῖον). Овде је јасно да је реч о игумановој ћелији, али би се могло радити и о целој згради која се тако зове³⁵. У Хиландару, на пример, 'игуменарија' представља овећу зграду у чијим ћелијама су становали игумани и проигумани, али и епитропи, библиотекари, дохијари и други угледнији чланови братства, док су се у приземљу и подруму налазиле просторије са економском наменом³⁶. У једном натпису из 1652. године ова зграда се назива као и сада: ηγουμενiα³⁷.

τραπεζα, -ы f., τράπεζα, (*монашка*) *трпеза, трпезарија*.

Пр. οὐ τραπεζοῦ НТ (и други), ΡΤ (и други), 165, Пећ 103 (грч. εἰς τὴν τράπεζαν). У општежитељним (киновијским) манастирима, после храма у коме се обавља заједничка молитва, трпеза, као место заједничкога обедовања монаха, представља најважнији елемент оваквога монашкога уређења³⁸. Стога је од времена формирања киновијскога монаштва у манастирском комплексу, уз храм, увек предвиђана и посебна просторија, намењена заједничким монашким оброцима³⁹. Сама реч τραπεζα, међутим, има неколико значења⁴⁰.

хлѣбъ/ница, -ѣ f., вероватно *пекара*.

35 Још о овој лексеми уп. Виктор Савић, *Грчке речи у Типику архиепископа Никодима из 1318–1319. године*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, LXXIV, 1–4 (за 2008), Београд 2009, 151.

36 Слободан Ненадовић, *Осам векова Хиландара. Грађење и грађевине*, Београд: Републички завод за заштиту споменика културе 1997, 273.

37 Види: нав. дело, 273.

38 Филарет Гранић, *Црквеноравне одредбе Хиландарског типика св. Саве о оснивању и аутономији манастира, киновитском карактеру манастирског уређења, дужностима монаха, правним последицама монашких обета, администрацији манастирских добара и манастирском дисциплинарном поретку*, [у:] Светосавски зборник, књ. 1, Расправе, Посебна издања СКА, књ. СХIV, Друштвени и историски списи, књ. 47, Београд 1936, 86.

39 Филарет Гранић, нав. дело, 86. „Као што је познато, сви српски манастири су општежитељни, па је тако устројен и Хиландар. Такво уређење захтева посебан грађевински програм, јер оно предвиђа заједничку кујну и заједничку трпезарију. Код одређивања места на коме ће се који објект у манастиру градити, између цркве и трпезарије постојао је увек одређен однос. Трпезарија је грађена обично наспрам западне, северозападне или југозападне стране цркве. Такав однос проистекао је из саме организације служења у цркви. После богослужења, братство се задржава још мало у припрати или испред ње, док руководиоца трпезарије не јави да је у њој све постављено и да се може ући. О великим празницима, поворка, на челу са игуманом, кога прате сви монаси, свечано улази у трпезарију“ (Слободан Ненадовић, нав. дело, 203).

40 О тим значењима у НТ вид. Виктор Савић, нав. дело, 150.

Пр. само въ хлѣбниѹ НТ, РТ – други немају (не налазимо грч. паралелу, вероватно ἀρτοκοτεῖον, τὸ⁴¹). Из саме словенске основе ове речи (хлѣбънъ, τοῦ ἄρτου : хлѣбъ, ἄρτος) у начелу је јасно да назив просторије има везе са хлебом. Од савремених српских речника само у Вукову Српском рјечнику налазимо ову реч, ваљда са другачијим значењем од нашега: „хлѣбница, f. (у Ц. г.): 1) гдје хлѣб стоји, vide хлѣбара; 2) гдје хлѣба доста има, н. п. земља, brotreich, pane abundans“⁴². Очито је да је реч данас са суженим ареалом. Нама се, међутим, чини да се у српским типцима мисли на место где се хлеб заправо пече, на некакву пећницу, вероватно са додатним одељењем где се он затим чува. Онда би овоме појму у суштини одговарала, на пример 'хлебна фуруна', какву срећемо и данас на српском селу (фонетски лик у северозападној Србији, из наше грађе: лѣбнѧ вурѹна); термилошки би хлебници, међутим, одговарао 'хлебарник' (из наше грађе: лѣбѧрнѧк), као 'остава за хлеб'. За Миклошича је ово „pistrīx /.../. panarium, locus ubi panis servatur /.../; ber. про пекарня“⁴³, а за Срезњевског само „пекарня“⁴⁴, тј. наше 'пѣкара'. И у савременом рускословенском типку недвосмислено се помиње 'пѣкарна' на одговарајућем месту, нешто после 'трапезе', а пре 'житнице'⁴⁵. У Повести о чудотворним иконама, видели смо, такође се помиње „пекарня“⁴⁶. Јасно је да је и у наша два превода Јерусалимскога типика реч о месту за печење хлеба, пекари, те да се архиепископ Никодим приликом превођења вешто послужио народном речју са истим или приближним значењем, и то изведеницом која одговара грчкој сложеници. Дате речи нема у Даничићеву Рјечнику.

сок^л/ница [соћница], -е f., *житница*.

Пр. оу сокниѹ НТ (и ДТ); въ сотниѹ КТ – въ житниѹ РТ (и сви други) – трећа и четврта грана немају (грч. εἰς τὸ ὄρετον; уп. ὄρριον/ὄρριον; лат. horreum⁴⁷). Ову одредницу је Миклошич дефинисао као „culina“, према тур.-пис., али без навођења примера. Да се ипак не ради о кухињи, него о простору за складиштење жита, види се из потпуне паралеле у РТ и његовој породици, где, само на датоме месту, стоји различитије житница, док у остатку нема разлика између ове две породице. 'Соћ' (m.), односно 'соће' (n.) представља/ло је у српској земљи XIV века основни данак⁴⁸. Ова дажбина је намиривана у житу (или у новчаној противвредности) и износила је један кабао жита, и то половину чистога, а другу половину неотребљенога⁴⁹. Тај порез је прикупљан за владара, али га је он са

41 Evangelinus Apostolides Sophocles, *Greek Lexicon of the Roman and Byzantine Periods*, Hildesheim – New York: Georg Olms Verlag 1975, 254.

42 Вук Стеф. Карацић, *Српски рјечник иступачен њемачкијем и латинскијем ријечима*, Сабрана дела Вука Карацића, XI/1–2, Београд: Просвета 1986 [у Бечу, 1852], 1093.

43 Franz von Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, 1092.

44 И. И. Срезневский, *Материалы для словаря древне-русского языка по письменным памятникамъ*, III, Graz, 1956, 1374.

45 тѹпѧкѧнъ, ѧсть ѧстѧвъ, ѹѧ.

46 А. А. Турилов, *Рассказы о чудотворных иконах*, 515.

47 Evangelinus Apostolides Sophocles, *Greek Lexicon*, 819.

48 Милош Благојевић, *Соће*, [у:] Лексикон српског средњег века, приредили Сима Ђирковић, Раде Михаљчић, Београд 1999, 683.

49 Уп. Милош Благојевић, нав. дело, 683–684. О овоме сазнајемо у 192. члану Раковачкога преписа Душанова законика (по Новаковићевој нумерацији 198 члану): „Доходак царски, соће [сокъ] и намет и харач: Да даје сваки човек по кабао жита [къб'ль жита], половину чистога [половина чиста] а половину простога [половина прѣпроста], или у новцу перпер [вола пер(ь)пер(ь)]

одређенога поседа могао преусмерити и на поједину цркву или манастир⁵⁰. У 'соћници' се, дакле, прибирало жито са манастирских поседа⁵¹. Ова лексема, са изразитим српским фонетизмом, није засведочена у Даничићеву Рјечнику.

жит^а/ница, -е f., *житница, амбар*.

Пр. въ житницѹ РТ (и сви други) – оу сокницѹ НТ (и други) – на претпоследњем месту у низу въ жит[ъ]ницѹ Пећ 103, НБС 649 (грч. εἰς τὸ ὄρεῖον, τὴν ἀλοθήκην). Као што смо напред казали, ова лексема долази у породици РТ на месту сокница из породице НТ. У овоме случају, без двоумљења је јасно да се ради о фонетски и семантички истоветној лексеми која се нормално употребљава и данас (житница). Њоме је означен објекат у коме се складиштило жито⁵², пре свега пшеница⁵³. Грчке именице ἀλοθήκη и ὄρεῖον још у старословенском синонимно су превођене овом словенском речју⁵⁴, а обе те речи, видели смо, јављају се и једна до друге у грчким типцима на датоме месту. На основу једнога јеванђељскога места, на пример, несумњиво се види да се под грчким ἀλοθήκη подразумевало место на коме се чувала пшеница: Матеј, 3.12: ... и съберетъ пшеницѣ въ житницѣ, а плѣвы съжежетъ огнемъ негасимымъ Маријино јеванђеље (X–XI век);⁵⁵ грч. καὶ συνάξει τὸν σίτου αὐτοῦ

динарди]" 70v–71r (*Законик цара Стефана Душана*, књ. III, Барањски, Призренски, Шишатовачки, Раковачки, Раванички и Софијски рукопис, уредник академик Митар Пешикан и др., Извори српског права САНУ, IV, Одељење друштвених наука САНУ, Београд 1997, 278–279).

50 Милош Благојевић, нав. дело, 684.

51 У Хрисовуљи краља Милутина манастиру Св. Ђорђа (Горга) из 1300. године јавља се објекат управо са оваквим називом: и прѣд[ъ] палатоу пиргъ хрѣтати да кс(тъ) сокница с(вѣ)т(а)го георгиа горга и побѣдоносца въ бранехъ (уп. *Законски споменици српских држава средњега века*, прикупио и уредио Стојан Новаковић, у Београду: СКА, 1912, 613, XXIX; Теодор Тарановски, *Историја српског права у немањихој држави*, I део, *Историја државног права*, Београд 1931, 208). Превод: „И пирг Хрптати пред палатом нека буде 'соћница' Светога Ђорђа – Горга и победоносца у биткама“.

52 Могло се у стварности радити о надземном објекту, али и о житним јамама које су биле добро познате код свих словенских народа у средњем веку (вид. Душица Минић, *Житне јаме*, [у:] Лексикон српског средњег века, приредили Сима Ђирковић, Раде Михаљчић, Београд 1999, 194). – „За смештај овршених житарица на великим газдинствима служиле су тзв. житне јаме. Оне би се копале и градиле у земљи. [...] Потребу за изградњу оваквих јама имала су само већа газдинства, тврђаве и градови, али не и обични земљорадници. [...] Земљорадничка домаћинства обично су смештала своје житарице у неком делу куће у којој се становало“ (Милош Благојевић, *Земљорадња у средњовековној Србији*, друго издање, Београд: Службени лист СЦГ, 2004, 105).

53 Уп.: „жито [...] У Србији, у Босни и у Херцеговини жито се зове сваки усјев од којег се обично брашно меље и хљеб мијеси (н. п. шеница, јечам, кукуруз, овас, раж, елда, просо, крупник итд.); а у војводству (особито по варошима) само шеницу зову житом, у Хрватској пак само просо (чим се онуда људи највише хране)...“ (Вук Стеф. Карацић, *Српски рјечник*, 239). У средњовековним манастирским властелинствима од житарица су се, пре свега, узгајале пшеница, овас и просо (Милош Благојевић, *Земљорадња у средњовековној Србији*, 2004; нпр. за бањско властелинство, вид. стр. 156–157).

54 Види: *Старославјанский словарь (по рукописам X–XI веков)*, под редакцией Р. М. Цейтлин, Р. Вечерки и Э. Благовой, Москва, 1994, s. v. житница, 219.

55 *Памятникъ глаголической письменности. Мариинское четвероевангелие съ примѣчаниями и приложениями*, трудъ И. В. Ягича, Graz 1969. Сагласно је и у Милутинову јеванђељу из 1316.

εις την ἀποθήκην, τὸ δὲ ἄχυρον κατακαύσει πυρὶ ἀσβέστῳ⁵⁶. У већини српских јеванђеља на једноме другоме месту за исту грчку реч подновљен је превод, па се на месту старословенскога храннища овде опет наша житница. За ову прилику нарочито издвајамо такав резултат у изборном јеванђељу које је преписао исти онај Роман који је писао и типик по њему назван (РТ): Лука, 12.24: сѣмотрѣте вранѣ ꙗко не сѣжѣтъ ни жьнѣтъ. ѿдѣже нѣсть сѣкровища. ни хранништа. и бѣ питѣать ѿ... Маријино јеванђеље – сѣотрѣте вранѣ, ꙗко не сѣють ни ж'нютъ. ни дѣже нѣс(тъ) сѣровища. ни жит'нице. и в(ог)ѣ питѣѣтъ ꙗ Романово јеванђеље, 162б⁵⁷ (грч. κατανοήσατε τοὺς κόρακας ὅτι οὐ στείρουσιν οὐδὲ θείρουσιν, οἷς οὐκ ἔστιν ταμείον οὐδὲ ἀποθήκη, καὶ ὁ θεὸς τρέφει αὐτούς⁵⁸).

слоуж'нища, -ε f., неизвеснога значења.

Пр. само въ слоужницѣу НТ (и други), РТ (и други) – преостали типичи немају (не налазимо ни грч. паралелу). За Миклошича ова реч остаје „sensus dubius“⁵⁹, а Срезњевски у њој види ознаку за жену – 'слушкињу, слугу', на основу сасвим другачијега примера⁶⁰. Даничићев Рјечник је не садржи. Код ове именице јасно је само најопштије значење због општости њене основе (у гл. слоужити) и суфикса којим је означен некакав објекат у вези с њим. Због редоследа у излагању, можемо претпоставити да тај објекат вероватно нема везе са храном јер долази после житнице (и других специјализованих објеката за храну), а непосредно пре монашких ћелија: он или има везе са неким неживим предметима (као магацин или остава), или са људима – монасима. Могла би то бити, данашњим речником казано, 'службена просторија', просторија намењена вршиоцима најважнијих манастирских служби после игуманске, мада није искључено ни то да је то зграда у којој они станују⁶¹. У Хиландарском типичу (ХТ), на пример, вршење најважнијих дужности у манастиру назива се 'службом', при чему се ту не мисли на богослужење, него на организацију манастирскога живота: слоужба – грч. διακονία ХТ, слово (глава) 32⁶². Ту је употребљен и глагол работати за грч. διακονέω⁶³, који је још у класичном грчком значео 'служити'. Овим словенским глаголом је, наравно, превођен већ у старословенском⁶⁴.

сл(о)во лѣ о работающ(н)хъ· ма(на)стырѣ· на коюжде слоужьбоу нжи соутъ поставленни· конома рекоу· и клансѣрха· и паранконома· и нны(мъ) многидь нжи дрѣже манастирскне работе ХТ 30б⁶⁵.

године: и сѣбереть пшеницоу въ жит'ницѣу свою. пѣвѣи же сѣжежеть огниѣмъ негасоущимъ 1а. Ово јеванђеље је по времену настанка јако блиско са НТ.

56 *The Greek New Testament*, Edited by Kurt Aland et al., Third Edition (Corrected), United Bible Societies, Stuttgart 1988, 7.

57 Уп. скоро истоветно: сѣотрѣте п'тницѣ ꙗко не сѣють ни ж'нютъ. ни дѣже нѣс(тъ) сѣровища. ни жит'нице. и в(ог)ѣ питѣѣтъ ꙗ Милутиново јеванђеље, 124б.

58 *The Greek New Testament*, 265.

59 Franz von Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, s. v. слоужьница, 860.

60 И. И. Срезневский, *Материалы для словаря древне-русского языка*, III, s. v. служьница, 432.

61 У набрајању се, наиме, 'служница' налази тик испред монашких ћелија. Упадљива је, такође, чињеница да (осим 'хлебнице'), само ова реч у низу, после 'трапезе', нема своју паралелу у трећој и четвртој групи типика; истовремено само 'ћелар' из њихова текста нема своје паралеле у првој и другој групи. Да ли међу њима, ипак, постоји некаква веза?

62 Уп. Ватрослав Јагић, *Типик хиландарски и његов грчки извор (додатак к издању епископа Димитрија)*, Споменик СКА, XXXIV, Други разред, 31, Београд 1898, 46.

63 Уп. Ватрослав Јагић, нав. дело, 46.

64 *Старославянский словарь*, s. v. слоужити, 613.

65 Уп. *Хиландарски типик. Рукопис CHIL AS 156*, приредио Димитрије Богдановић, Београд: Народна библиотека Србије, 1995, 41. Уочљиво је нијансирање: работати обављати посао

То су, дакле, 'економ', 'еклисијарх' и 'параеконом', који, иначе, нису споменути на датоме месту у Евергетидском типичу⁶⁶. Уз њих ваља, у начелу, придодати и 'дохијара' (има га у 22. глави) и 'параеклисијарха', уз еклисијарха⁶⁷. Пошто се већина ових 'службеника'⁶⁸ бави финансијским пословањем манастира, условно бисмо ову зграду (или њен део) могли схватити и као некакву 'управу прихода'.

У Хиландару се можда још од времена оснивања налазила и посебна зграда, 'еклисијарница', као зграда за становање еклисијарха, у чијем склопу се налази и ћелија Симеона Немање⁶⁹.

Овиме се идентификовање појма не окончава. Могла је та зграда бити и у некаквој вези са братијом која је обављала преостале послове. У манастиру Св. Пантократора, на пример, братство је било подељено на две категорије: на оне који су редовно учествовали на богослужењу, οἱ ἐκκλησιαζόμενοι⁷⁰, и на оне који су обављали 'ниже' послове у пекари, башти, кухињи итд., δουλεύται⁷¹. Грчки глагол δουλεύω, 'робовати, служити' такође је превођен словенским *сложити*⁷². У напред поменутој повести о чудотворним хиландарским иконама⁷³ лепо се каже да литија посећује 'служебне храмове', то јест следеће 'помоћне зграде': пекару, 'мађерију' (кухињу), 'погреб' (подрум), 'житницу' и 'дохију' (оставу за масло, мед, восак итд.). Питање је, међутим, може ли се 'служница', после набрајања управо оваквих објеката, у нашим типичима схватити као општи појам за њих: то је мало вероватно зато што су у низ ушли само појединачни објекти.

Нама се чини најизгледнијим, ипак, да је то део зграде са ћелијама у којима станују и служе 'црковници'. У 13. и 27. поглављу Хиландарског типика, у деловима текста којих нема у Евергетидском типичу, први пут се јављају 'црковници' (црковникъ, ὁ ἐκκλησιαστικός), са посебним задужењима у манастиру⁷⁴. Дужност једних од њих била је да се старају о богослужењу и неким другим пословима главне цркве. Дужност других, пак, била је та да свршавају устав појања у

(конкретније)/работа сама та радња, посао (конкретније)/служба положај намењен вршењу тих послова (апстрактније).

66 Ватрослав Јагић, нав. дело, 46.

67 Уп. Филарет Гранић, *Црквеноправне одредбе Хиландарског типика Св. Саве о настојатељу и осталим манастирским функционарима*, Богословље, год. X, свезак 2–3, Светосавски, Београд 1935, 181–185.

68 Термин Ф. Гранића: 'манастирски функционари'.

69 Слободан Ненадовић, нав. дело, 329.

70 У овој категорији су се налазили они који су се 'окупљали у цркви', тј. они који су 'присуствовали богослужењу', што не значи да су обавезно имали свештени чин, мада је, наравно, било и таквих.

71 Филарет Гранић, *Црквеноправне одредбе Хиландарског типика св. Саве о оснивању и аутономији манастира*, 96.

72 Види: *Старославјанский словарь*, 613.

73 А. А. Турилов, *Рассказы о чудотворных иконах*.

74 Поред ове посебне употребе, термин црковникъ на првоме месту означава 'свештено лице уопште', те зато и постоје уз 'црковнике', за уже одређење, атрибути 'велики и мали'. Ту није реч о данашњим 'црквењацима', који су у основи световњаци, лаици јер су 'црковници' клирици, свештеници (Миодраг М. Петровић, *Црковњаци у српским законским споменицима*, Археографски прилози, 14, Београд 1992).

својим ћелијама⁷⁵, 'да свршавају своју службу'. Из оваквога служења, верујемо, долази и назив 'служница'.

а нже соутъ цр(ь)ковници нзбрани нгоуденомь· нжи ндоутъ н келнны оуставъ дрѣжати· то да ндъ се даѣ по ·ѣ· антре масла· на годнице· нъ да еста по ·б· въ келн съвѣуѣна· да єдннѣмь каньднломь· съвршаѣта свою слоуѣѣу· да нма н свѣща сѣтѣе на годнице· ХТ, 27. глава, 29а⁷⁶.

келарь [ћелар], -а m., κελάριον, τὸ, *остава за храну, подрум*.

Пр. само въ келарь Хил 165, въ келарь Пећ 103, НБС 649 – остали немају (грч. εἰς τὸ κελάριον). Пошто се у истим текстовима јавља и просторија за држање вина, овде је, онда, реч о остави за храну која је у тренутној употреби.

Иста ова именица (келарь) јавља се у НТ на другоме месту, у значењу 'човек који се стара о храни' (nomen agentis), и тада њој одговара грчко ὁ κελάριος, али и ὁ κελάριτης⁷⁷.

Лексема није забележена у Даничићеву Рјечнику, али у складу са његовом нормализацијом, она би гласила: келарь.

винн^л/ница [винѣица], -е f., *остава за вино, вински подрум, винара*.

Пр. само въ виннѣицѣ Хил 165 – вѣл ннохѣо Пећ 103, въ ннохѣо НБС 649 – прве две гране немају (грч. εἰς τὸ οἰνοχοεῖον). Исти назив за винске подруме остао је поред основнога 'винара' и данас: 'виница'⁷⁸.

часов^л/ница, -е f., вероватно *житница*.

Пр. само въ час(о)внѣицѣ Хил 165 – остали немају (грч. вероватно εἰς τὸ ὄρεῖον). Само на први поглед изгледа да је ова реч без паралеле у другим типцима. Познато је да је грчко ὄρολόγιον превођено словенским часовь, односно часовьць, али и као часовьник⁷⁹. Грчко ὄρα, такође, преводи се словенском речју час – 'час, време, доба'⁸⁰. Како грчки придев ὄραιος, 'оно што годишње доба са собом носи, оно што зри', долази, као τὰ ὄρατα, и у значењу 'плодови, летина'⁸¹, изгледа нам логичним да је грчко εἰς τὸ ὄρεῖον преведено буквално, грађењем кованице, као у нашем случају. У томе случају, овде неће бити тумачење Срезњевског да ова реч значи 'часовња (?)' (ни он није био сигуран), тј. 'капела'. Нашем мишљењу у прилог иде још један чинилац: кад се у датом одломку идентификују и одбију сви називи, ниједан од њих не односи се на некакав амбар или житницу (ту су 'трапеза', 'ћелар' и 'виница') и као 'непокривен' грчки пар остаје само τὸ ὄρεῖον. Лексема не постоји у Даничићеву Рјечнику.

ннохѣо (непроменљиво?) n., οἰνοχοεῖον, τὸ, *просторија у којој се 'точу вино', заправо просторија за држање вина, винара*.

75 Види: Мирјана Живојиновић, *Црквењаци на Светој Гори и њихове дужности*, Историјски часопис, књ. LVI, Београд 2008, 80–81.

76 Уп. *Хиландарски типик. Рукопис CHIL AS 156*, приредио Димитрије Богдановић, 41.

77 Уп. Виктор Савић, нав. дело, 148.

78 *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, II, Београд: САНУ, Институт за српски језик САНУ, 1962, 632.

79 Ову реч, са данас непромењеним значењем, 'часовник', имамо посведочену и у Хиландарском типичу у 6. глави: доньдѣже под[ь]клинсархъ час(о)внѣицъ слышавъ вѣощ(ь) 17а (вид. *Стиси св. Саве*, издао их Владимир Ћоровић, Дела старих српских писаца, књ. I, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа СКА, Прво одељење, Споменици на српском језику, књ. XVII, Београд–Ср. Карловци 1928, 214; уп. *Хиландарски типик. Рукопис CHIL AS 156*, приредио Димитрије Богдановић, 14).

80 Забележени су следећи преводи: вѣѣме, годнна, годъ и часъ (уп. *Старославјанский словарь*).

81 Stjepan Senc, *Grčko-hrvatski rječnik za škole*, по Benseler-Kaegijevu Grčko-njemačkom rječniku, u Zagrebu 1910, reprint 1991, 1019.

Пр. само κλ νηοῖο Пећ 103, вь нηοῖω НБС 649 – вь вни'нницоу Хил 165 – прве две групе немају (грч. εἰς τὸ οἶνοχοεῖον). Овај грецизам задржао је прозрачну фонетску структуру, којом се чува веза са матичним језиком. Иако се не преклапа редослед треће и четврте гране српских типика, јасно је да постоји потпуно семантичко преклапање са 'виницом' из четврте, најмлађе групе. Овде је помало и очекивано задржавање непреведенога грецизма у првој фази, да би тек у каснијој фази он добио свој словенски еквивалент. Ове лексеме нема код Даничића.

кѣлна [ћелија], -нѣ f., κελλίον, *монашка соба: ћелија*.

Пр. по вѣѣхъ кѣлнахъ брат(н)ицѣ НТ (кѣлнахъ ДТ и КТ), вь в'се кѣлнѣ брат(н)ицѣ РТ (и Сев 27; кѣлнѣ Шаф IX. F. 23 (9), кѣлѣ СТ, Деч 114), вь кѣлнѣ братнѣ Хил 165, вь вѣѣхъ(ь) кѣлѣхъ братнѣцѣ Пећ 103 и НБС 649 (грч. ἐν πᾶσι τοῖς κελλίαις τῶν ἀδελφῶν, одн. ἐν πάσαις ταῖς κελλίαις τῶν ἀδελφῶν). Словенски назив настао је преузимањем грчкога деминутивнога τὸ κελλίον – 'мала соба, ћелијица' (cellula), а не основнога ἡ κέλλα – 'монашка соба, ћелија' (cella). Мада она то по димензијама и јесте: 'мала соба, собица'⁸², та деминутивност се у нашем језику не осећа, будући да тај наставак (-іо(v)) код нас не функционише. У типичима стоји да се обилазе 'све ћелије братије', са изузетком Хил 165, у коме се уопштено каже: 'ћелије братије'. Лексема се код Даничића у Рјечнику води као: кѣлна⁸³.

Наведене именице са развијеним месним значењем добијене су на два начина: (а) од словенских језичких средстава; (б) преузимањем из грчкога. (а) За извођење наведених именица из категорије *nomina loci*, искоришћен је продуктивни прасловенски суфикс *-ica*, аналогно претежном стању у грчким паралелама код којих претеже суфикс *-εῖο(v)*. Именичкој основи која нема значење *nomina agentis*, преко одговарајуће придевске основе, додаван је овај, проширен суфикс *-ьnica* (*-ьn-ica*)⁸⁴: хлѣбница (**hlěb-ьn-ica*)⁸⁵, сокница (**soć-ьn-ica*), жит'/ница (**žit-ьn-ica*), вин'ница (**vin-ьn-ica*), часок'ница (**čas-ov-ьn-ica*). У прва четири случаја ради се о месту за складиштење производа који су означени мотивном речју (уп. њнз'ница – 'ризница', *vestiarium*); у случају хлеба и вина они се и праве на месту, односно при месту чувања. У вези са 'часовницом' нешто је сложенија творбена ситуација, а семантичким садржајем она се попуњава зависито од грчкога еквивалента, без упоришта у словенском значењем спектру. У данашњем српском језику нема придева од именице 'час': придев 'часан' (*časъn-*) није могао заживети због хомонимије са 'частан/часни' (*čъstъn-*), а исто важи и за неке друге придевске облике⁸⁶. Код именице слоужница творбена основа је у

82 У првобитном Хиландару, нпр. у ћелији су становали један до два монаха и њене димензије су износиле највише 2,0x3,0м, тј. укупно до 6м² (Слободан Ненадовић, нав. дело, 245).

83 Ђ. Даничић, *Рјечник из књижевних старина српских*, III, Београд 1975, 547.

84 У стсл. је, иначе, постојало доста примера за извођење *nomina loci* наставком *-ica*, чија основа није помет *agentis*, нпр. цѣтъница (цѣто), сѣњница (сѣно), жит'ница (жит'њъ). Деривација овим суфиксом за *nomina loci*, када у основи није помет *agentis* важи и за севернословенске језике (Радосав Бошковић, *Развитак суфикса у јужнословенској језичкој заједници*, [у:] Одабрани чланци и расправе, Посебни радови ЦАНУ, књ. 1, Титоград 1978, 136–138).

85 Нарочито о овој именици види: Радосав Бошковић, нав. дело, 150–151. Код Бошковића је њено значење *Brotkammer* – 'остава за хлеб' (нав. дело, 150).

86 Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I, Zagreb: JAZU 1971, s. v. čas, 297. Па и у стсл., из неких разлога, готово да уопште нема потврде одговарајућег придева: постоји само усамљена потврда придева *часънъ* из Синајскога, еухологија (*Старославјански словарь*, 777). У речницима Даничића и Срезњевског нема одговарајућег придева. Данашњи руски језик има придев *часово́й*, а затим и бугарски *časov*, 'сатни'. Миклошич, међутим, доноси

глаголу (**služ-ьn-ica* : *služiti*; није познат одговарајући придев) и код ње се, поред меснога, снажно осећа и агентивно значење (уп. данашње *пушница*: *пушити*, *ковница*: *ковни/ковати*).

Приликом превођења, преузимање су постојеће српске лексеме, или су по нужди, као што смо видели, извођене нове, у складу са распрострањеним јужнословенским творбеним обрасцем. Није се робовало грчком моделу, него је превођено по смислу: грчком *οἰνοχοεῖον*, које је добијено комбинованом творбом, одговара српско изведено кн'ница. У случају „ковања“ часовнице, преводилац се лоше снашао јер је имао постојећа словенска решења за којима није посегао.

У целини узев, слика о преводу наведених термина нешто је сложенија јер је однос између домаћих – словенских и позајмљених – грчких израза приближно једнак, чак 6: 5/6 (*нгоуџенно / нгоуџенна*), са свега једним словенизмом у предности. Преводиоци, разуме се, нису патили од пуризма, него су превод подређивали практичним потребама, стварним знањима и поимању света заједница којима су припадали. Од пет грецизама, три, односно четири нормално су уклопљена у словенски језик у коме су начелно као такви одраније постојали: *трапеда* и *нгоуџенна* с пресликавањем грчкога номинатива, који је готово подударан словенском, *кларь* и *клана*, са одбијањем и словенском заменом типично грчкога свршетка. Две именице су, међутим, задржале свој грчки фонетизам, али су на словенски начин, ћирилицом написане (транскрибоване), само уз одбијање крајњег -v: *нгоуџенно* и *ннотю*. Тај модел није био сасвим непознат српскословенском језику, иако су тако добијане вероватно непроменљиве именице⁸⁷. Правописно овде све функционише у складу са српском редакцијом: ту је и крајња 'омега' иза вокалскога слова /-но, -ю, -ѿω/, уместо 'он' /-но/⁸⁸. Појединости овога типа указују на то да посматрани преводи настају у мешовитој словенско-грчкој средини, где овакве, делимично адаптиране речи, „нормално“ функционишу и живе у језику. Таква средина је Света Гора, а архиепископ Никодим, на пример, преводилац првога међу овим типцима, провео је на њој године пре постављења на место српских архијереја. Ето једне црте којом је био обојен његов идиолект.

У вези са неким од наведених објеката одвијају се активности појединих манастирских служби (из категорије *nomina agentis*): за 'трапезу' *трапездарь*, 'трпезар', грч. *ὁ τραπέζαριος* ХТ, 9. и 31. глава⁸⁹, НТ⁹⁰; за 'хлебницу' *хлѣбарь*, 'хлебар, пекар', грч. *ὁ ἀρτοποῖός* ХТ, 33. глава⁹¹; за 'житницу/соћницу/часовницу' надзорник житнице, једна врста магационера, грч. *ὁ ὄρετάριος* (лат. *horrearius*), у манастиру Св.

усамљену потврду придева *часовнѣ*, управо онаквога какав одговара нашој изведеници, и то на основу тур.-chil., тј. РТ. У српском постоји овај придев само у споју са бројевима, нпр. петочасовни. Руски, такође, видели смо, има и именицу *часовня*, 'капела', која у суштини стоји у творбеној вези са нашом 'часовницом' (уп. Радосав Бошковић, нав. дело, 135–151).

87 Не треба ипак искључити ни могућност да су оне биле променљиве: да су у ген., нпр., имале свршетак -ја.

88 Уп. *полнѣно* у: Виктор Савић, нав. дело 153–154.

89 Уп. Филарет Гранић, *Црквеноправне одредбе Хиландарског типика Св. Саве о настојатељу*, 187; *Списи св. Саве*, 213, 240; Ватрослав Јагић, нав. дело, 23, 46.

90 Виктор Савић, нав. дело, 149.

91 Уп. Филарет Гранић, нав. дело, 187; *Списи св. Саве*, 219; Ватрослав Јагић, нав. дело, 47. Забележено је постојање занимања 'брашнар' и 'пекар' с почетка XX века у манастиру Хиландару (Игуман Методије С. Миловановић, *Живот у манастиру Хиландару*, књ. прва, Шабац 1908, 40).

Пантократора⁹² (уп. ὀρριάριος⁹³), засад без старе српске паралеле⁹⁴; за 'ћелар' κλοῦτάρ [кључар], 'подрумар, коморција', грч. ὁ κελλάριτης ХТ, 33. глава⁹⁵, односно келарь, грч. ὁ κελλάριος НТ⁹⁶; за 'винуцу' 'виноточа', грч. ὁ οἰνοχόος, према једном грчком типичу⁹⁷, засад без одговарајуће старе српске потврде⁹⁸.

Као што смо видели, између просторија за становање игумана и братије низали су се називи појединих практичних објеката везаних за њихов небогослужбени, свакодневни живот. трпеза се јавља у свим текстовима, али не увек на истом месту. хлѣбница постоји само у прве две рукописне породице. сокница јесте ограничена на први превод, а γας(ο)β'ница хапакс ограничен само на Хил 165, али ова два назива су (ваљда) синоними и према општем називу житница, који долази у свим осталим типичима. Као што је слоџница просторија непознате намене, ограничена на прве две породице типика, исто тако је и келарь ограничен на последње две породице. вни'ница и ννοχω су синоними, с тим што први објекат налазимо у Хил 165, а други у четвртој рукописној групи.

Што се тиче распореда, међусобнога односа и величине ових објеката у манастиру, можемо рећи оно што се намеће из логике излагања. Први и последњи наведени објекти, као што смо видели, свуда су исти: почиње се од 'игуменије', а завршава се ћелијама братије. Они су се овде нашли због свога значаја и смисла у овом симболички заокруженом свечаном ходу. Посећивање осталих просторија мотивише се, вероватно, њиховим непосредним размештајем, односно близином и доступношћу једне у односу на другу. Ово би, разуме се, пре свега требало да важи за онај првобитни типик у коме је настајао одређени текст, јер се само у њему огледала жива мотивација у односу на стварно стање у датоме манастиру. Да је мотивација у начелу била у вези са значајем објеката, трпезарија би свакако била на првоме месту, одмах после игуменарије. То, међутим, није случај у четвртој српској рукописној грани, где је она распоређена после винскога подрума, као и у грчким Синод 381 и Вен 1545.

Тешко је увек са сигурношћу рећи да ли се забележени назив односи на целу зграду или на неку овећу просторију, или какво мање одељење, које је одвојено преградом. Овде ће нам најилустративније бити стање у манастиру Хиландару, које се, иначе, током векова знатније мењало. Игуменарија, трпезарија и конаци за становање братије представљали су сложене грађевине у чијим су се доњим и подрумским деловима налазиле и економске просторије. Уз трпезарију са столом за

92 Филарет Гранић, *Црквеноправне одредбе Хиландарског типика св. Саве о оснивању и аутономији манастира*, 96.

93 Evangelinus Apostolides Sophocles, *Greek Lexicon*, 819.

94 Почетком XX века у манастиру Хиландару је постојао 'житар': „он прима неочишћену пшеницу из магацина на пристаништу, и смешта је у магацин, који је на првом спрату западних зграда како се уђе у манастир“ (Игуман Методије С. Миловановић, нав. дело, 39).

95 Уп. Филарет Гранић, *Црквеноправне одредбе Хиландарског типика Св. Саве о настојатељу*, 187; *Списи св. Саве*, 230; Ватрослав Јагић, нав. дело, 47.

96 Виктор Савић, нав. дело, 148.

97 Филарет Гранић, *Црквеноправне одредбе Хиландарског типика Св. Саве о настојатељу*, 187.

98 Миклошич у своме Лексикону наводи усамљену потврду из једнога српскога познијег извора: „вноточѣць m. pincerna misc.-serb.“ (Franz von Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, 64). Овде се, дакле, ради о 'пехарнику', тј. о ономе који послужује вино, о нарочитом слузи.

ручавање, нашле су се и друге органски везане просторије: кухиња ('мађупница'), која је дозидана, просторија за издавање хлеба и пића, чување посуђа; у подруму просторије за вино, дрва, скривница⁹⁹. У приземљу конака за становање налазиле су се пекаре у којима се хлеб месио и пекао, а брашно складиштило; у подрумима су, пак, биле „масларе за маслиново уље (дохије), суваче за млевење жита, машине за млевење соли, магацин за смештај зимнице, усољене рибе, житнице“¹⁰⁰. У конацима, разуме се, поред монаха у својим ћелијама, могли су бити смештани и разни привремени станари, посетиоци и ходочасници, а у неким деловима зграде налазиле су се и занатске радионице¹⁰¹. Јасно је да наше житнице, подруми и винаре нису морали бити издвојени објекти, него су могли бити у саставу неких од оваквих зграда. У појединости које се тичу историје архитектуре даље се, ипак, не можемо упуштати. Наведена излагања послужила су нам да дамо оквир за размишљање о могућем карактеру појмова коју су представљени наведеним називима. Истаћи ћемо на овоме месту још и чињеницу која је забележена у Повести о чудотворним иконама из манастира Хиландара: тамо се изреком за овакве објекте каже да представљају 'служебные храмы', дакле, 'помоћне зграде'¹⁰².

ОСНОВНИ ИЗВОРИ

- БТ: Бечкеречки типик, Библиотека Матице српске РР II 16 (РР 173).
Деч 114: Манастир Високи Дечани, бр. 114.
Деч 115: Манастир Високи Дечани, бр. 115; писао Данилац Левооки.
ДТ: Дечански типик, Руска национална библиотека у Петрограду (РНБ), Ф. п. I. 93.
КТ: Ковински типик, Архив САНУ, бр. 294.
НБС 649: Народна библиотека Србије, Рс 649, стара сигнатура 590; писао Данилац Левооки.
НТ: Никодимов типик, стара Народна библиотека у Београду, бр. 402 (изгорео), снимци и рашчитан препис Лазара Мирковића у Архиву САНУ, бр. 473; види: *Типик архиепископа Никодима*, књ. прва, фототипија изгорелог рукописа Народне библиотеке у Београду, рукопис је снимљен старањем Лазара Мирковића, приредио Ђорђе Трифуновић; *Типик архиепископа Никодима*, књ. друга, српскословенски текст разрешио Лазар Мирковић, приредио Ђорђе Трифуновић.
Пећ 103: Манастир Пећка патријаршија, бр. 103.
РТ: Романов типик, Државна библиотека у Берлину, бивша Берлинска краљевска библиотека, Ms. slav. Wuk 49.
СТ: Симеонов типик, Национална и свеучилишна библиотека у Загребу, R 4068; писао монах Симеон.
Сев 27: Руска државна библиотека у Москви (РГБ), Збирка П. И. Севастјанова, II, № 27/М. 1458.
Хил 165: Манастир Хиландар, бр. 165.

ХТ: Хиландарски типик, Манастир Хиландар, AS 156; вид. *Стиси св. Саве*,

99 Слободан Ненадовић, нав. дело, 204, 208–209, 212.

100 Слободан Ненадовић, нав. дело, 243.

101 Слободан Ненадовић, нав. дело, 245.

102 Види: А. А. Турилов, *Рассказы о чудотворных иконах*, 515.

издао их Владимир Ћоровић; *Хиландарски типик. Рукопис СНЛ AS 156*, приредио Димитрије Богдановић.

Шаф IX. F. 23 (9): Народни музеј у Прагу, Збирка Павла Јозефа Шафарика, IX F. 23 (Š 9).

ЛИТЕРАТУРА И ОСТАЛИ ИЗВОРИ

Архиепископъ СЕРГІЙ, *Полный мѣсяцесловъ Востока*, томъ II, Святой Востокъ, Изданіе второе исправленное и много дополненное, Владиміръ 1901.

БЛАГОЛЕВИЋ, Милош, *Сође*, [у:] Лексикон српског средњег века, приредили Сима Ћирковић, Раде Михалчић, Београд 1999, 683–685.

БЛАГОЛЕВИЋ, Милош, *Земљорадња у средњовековној Србији*, друго издање, Београд: Службени лист СЦГ 2004 [1973].

БОШКОВИЋ, Радосав, *Развитак суфикса у јужнословенској језичкој заједници*, [у:] Одабрани чланци и расправе, приредили Душан Јовић, Светозар Николић, Посебни радови ЦАНУ, књ. 1, Титоград 1978, 49–175. [прештампано из: Јужнословенски филолог, XV, Београд 1936, 1–154].

ВЕСЕЛИНОВ, Иванка, *Бечкеречки типик 14. века*, [у:] Трагом српске прошлости, приредила проф. др Вера Јерковић, Нови Сад: Библиотека Матице српске, 1991, 29–41. [прештампано из: Симпозиум 1100-годишнина од смртта на Кирил Солунски, кн. 2, Скопје–Штип, 23–25 мај 1969, Скопје: МАНУ 1970, 35–49].

Второе посѣщеніе Святой Аѳонской Горы Василья Григоровича-Барскаго, имъ самимъ описанное, съ 32-мя рисунками и картою Аѳонской горы, подъ редакціею Н. П. Барсукова, С.-Петербургъ: Изданіе Аѳонскаго Русскаго Пантелеимонова монастыря, 1887 [1744].

ГРАНИЋ, Филарет, *Црквеноправне одредбе Хиландарског типика Св. Саве о настојатељу и осталим манастирским функционарима*, Богословље, год. X, свезак 2–3, Светосавски, Београд 1935, 171–188.

ГРАНИЋ, Филарет, *Црквеноправне одредбе Хиландарског типика св. Саве о оснивању и автономји манастира, киновитском карактеру манастирског уређења, дужностима монаха, правним последицама монашких обета, администрацији манастирских добара и манастирском дисциплинарном поретку*, [у:] Светосавски зборник, књ. 1, Расправе, Посебна издања СКА, књ. CXIV, Друштвени и историјски списи, књ. 47, Београд 1936, 65–128.

ГРУЛИЋ, Рад. М., *Палестински утицаји на св. Саву при реформисању монашког живота и богослужбених односа у Србији*, [у:] Светосавски зборник, књ. 1, Расправе, Посебна издања СКА, књ. CXIV, Друштвени и историјски списи, књ. 47, Београд 1936, 277–312.

ДАНИЧИЋ, Ђ., *Рјечник из књижевних старина српских*, I–III, Београд, 1975 [преснимљено издање: у Биограду 1863–1864].

ДМИТРИЕВСКІЙ, Алексѣи, *Описаніе литургическихъ рукописей, хранящихся въ библиотекахъ православнаго востока*, томъ III (первая половина), Тѣлкіа, ч. II., Петроградъ 1917.

ЖИВОЛИНОВИЋ, Мирјана, *Црквењаци на Светој Гори и њихове дужности*, Историјски часопис, књ. LVI, Београд 2008, 69–86.

Законик цара Стефана Душана, књ. III, Барањски, Призренски,

Шишатовачки, Раковачки, Раванички и Софијски рукопис, уредници академици Митар Пешикан, Ирена Грицкат-Радуловић, Миодраг Јовичић, Извори српског права САНУ, IV, Одељење друштвених наука САНУ, Београд 1997.

Законски споменици српских држава средњег века, прикупио и уредио Стојан Новаковић, у Београду: СКА, 1912.

Игуман МЕТОДИЈЕ С. Миловановић, *Живот у манастиру Хиландару*, књ. прва, Шабац 1908.

ЛАГИЋ, Ватрослав, *Типик хиландарски и његов грчки извор (додатак к издању епископа Димитрија)*, Споменик СКА, XXXIV, Други разред, 31, Београд 1898, 1–66.

Јеромонах ХРИЗОСТОМ СТОЛИЋ ХИЛАНДАРАЦ, *Православни светачник. Месеослов светих*, II, Београд: „Каленић“ 1989.

КАРАЦИЋ, Вук Стеф., *Српски рјечник истумачен њемачкијем и латинскијем ријечима*, Сабрана дела Вука Караџића, XI/1–2, Београд: Просвета 1986, [прештампано издање: у Бечу 1852].

МАНСВЕТОВЪ, И., *Церковный уставъ (типикъ), его образование и судьба в греческой и русской церкви*, Москва 1885.

МИЉКОВИЋ, Бојан, *Хиландарски Часни крст и стара манастирска ставроотека*, Зборник радова Византолошког института, XXXVIII, Београд 1999–2000, 287–297.

МИНИЋ, Душица, *Житне јаме*, [у:] Лексикон српског средњег века, приредили Сима Ћирковић, Раде Михалчић, Београд 1999, 194–195.

МИРКОВИЋ, Лазар, *Хеортологија или историјски развитак и богослужење празника Православне источне цркве*, Београд: Свети архијерејски синод СПЦ 1961.

НЕНАДОВИЋ, Слободан, *Осам векова Хиландара. Грађење и грађевине*, Београд: Републички завод за заштиту споменика културе 1997.

Памятникъ глаголической письменности. Маріинское четвероевангелие съ примѣчаніями и приложеніями, трудъ И. В. Ягича, Graz 1969. [преснимљено издање: 1883].

ПЕНТКОВСКИЙ, А. М., *Типикон патриарха Алексия Студита в Византии и на Руси*, Москва: Издательство Московской Патриархии 2001.

ПЕНТКОВСКИЙ, Алексей, *Иерусалимский устав и его славянские переводы в XIV столетии*, [у:] Переводите през XIV столетие на Балканите, София 2004, 153–171.

ПЕТРОВИЋ, Миодраг М., *Црковњници у српским законским споменицима*, Археографски прилози, 14, Београд 1992, 15–23.

Прот. М. ЛИСИЦЫН, *Первоначальный славяно-русский типикон. Историко-литуургическое исследование*, Москва 2005; електронско издање на сајту: www.pds.orthodoxu.ru [снимак првог издања: СПб. 1911].

Протојереј-ставрофор РАДОМИР МИЛОШЕВИЋ, *Православна еортологија*, Смедерево: Храм Светог апостола Луке 2004.

Речник српскохрватског књижевног и народног језика, Београд: САНУ Институт за српски језик САНУ, 1959.

САВА ХИЛАНДАРАЦ, *Историја манастира Хиландара. Успомена на седамстогодишњицу оснивања*, приредио и поговор написао Томислав Јовановић, Београд: Народна библиотека Србије 1997. [издање на основу рукописа из Архива САНУ, који је завршен 1898. године].

САВИЋ, Виктор, *Грчке речи у Типику архиепископа Никодима из 1318–1319.*

године, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, LXXIV, 1–4 (за 2008), Београд 2009, 145–178.

СИМИЋ, Прибислав, *Рад Светог Саве на осавремењивању богослужења у Српској цркви*, [у:] Свети Сава. Споменица поводом осамстогодишњице рођења 1175–1975, у Београду: Свети архијерејски синод СПЦ, 1977, 181–205.

Списи св. Саве, издао их Владимир Ћоровић, Дела старих српских писаца, књ. I, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа СКА, Прво одељење, Споменици на српском језику, књ. XVII, Београд–Ср. Карловци 1928.

СРЕЗНЕВСКИЙ, И. И., *Материалы для словаря древне-русского языка по письменным памятникам*, I–III, Graz 1955–1956. [преснимљено издање: С.-Петербург 1893–1912].

Старославянский словарь (по рукописям X–XI веков), под редакцией Р. М. Цейтлин, Р. Вечерки и Э. Благовой, Москва 1994.

ТАРАНОВСКИ, Теодор, *Историја српског права у немањихкој држави*, I део, *Историја државног права*, Београд 1931.

ТЕОДОСИЈЕ ХИЛАНДАРАЦ, *Живот светог Саве*, издање Ђуре Даничића, приредио и предговор написао Ђорђе Трифуновић, Београд 1973 [преснимљено издање: *Живот светог Саве*, написао Доментијан, на свијет издало „Друштво србске словесности“ трудом Ђ. Даничића, у Биограду 1860].

Типик архиепископа Никодима, књ. прва, фототипија изгорелог рукописа Народне библиотеке у Београду, рукопис је снимљен старањем Лазара Мирковића, приредио Ђорђе Трифуновић, Београд: Чигоја штампа 2004.

Типик архиепископа Никодима, књ. друга, српскословенски текст разрешио Лазар Мирковић, приредио Ђорђе Трифуновић, Београд: Чигоја штампа 2007.

тѣпѣкѣнѣ, ѣсѣтъ ѣстѣвѣ, Москва: Издательский Совет Русской Православной Церкви, 2002.

ТОДИЋ, Бранислав, *Иконографска истраживања жичких фресака XIII века*, Саопштења, XXII–XXIII, Београд: Републички завод за заштиту споменика културе СР Србије, 1990–1991, 25–40.

ТРОИЦКИ, Сергије, *Ктиторско право у Византији и Немањихкој Србији*, Глас СКА, CLXVIII, Други разред, 86, Београд 1935, 79–133.

ТУРИЛОВ, А. А., *Рассказы о чудотворных иконах монастыря Хиландар в русской записи XVI века*, [у:] Чудотворная икона в Византии и древней Руси, редактор-составитель А. М. Лидов, Москва: МАРТИС 1996, 510–529.

Хиландарски типик. Рукопис СНЛ AS 156, приредио Димитрије Богдановић, Београд: Народна библиотека Србије, 1995.

The Greek New Testament, Edited by Kurt Aland et al., Third Edition (Corrected), United Bible Societies, Stuttgart 1988. [First Edition 1966].

MIKLOSICH, Franz, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*. Emendatum auctum, Wien 1963. [преснимљено издање: Vindobonae 1862–1865].

SENC, Stjepan, *Grčko-hrvatski rječnik za škole*, по Benseler-Каегијеву Grčko-njemačkom rječniku, у Zagrebu 1910, reprint 1991.

Slovník jazyka staroslověnského, 1–52, Praha: AVČR, Slovanský Ústav, 1958–1997.

SKOK, Petar, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–IV, Zagreb: JAZU 1971–1974.

SOPHOCLES, Evangelinus Apostolides, *Greek Lexicon of the Roman and Byzantine Periods*, Hildesheim–New York: Georg Olms Verlag 1975. [преснимљено издање: Cambridge, U.S.A.: Harvard University Press – Leipzig: Otto Harrassowitz 1914].

Виктор Савич

**О НАЗВАНИЯХ ПОМЕЩЕНИЙ, ПОСЕЩАЕМЫХ КРЕСТНЫМ ХОДОМ
В ПРАЗДНИК ПРОИСХОЖДЕНИЯ ЧЕСТНЫХ ДРЕВ ЖИВОТВОРЯЩЕГО
КРЕСТА ГОСПОДНЯ СОГЛАСНО СЕРБСКОСЛАВЯНСКИМ
БОГОСЛУЖЕБНЫМ УСТАВАМ XIV ВЕКА**

В работе рассматривается ряд средневековых названий помещений (зданий), упоминаемых в сербских списках Иерусалимского устава в связи с крестным ходом в праздник Происхождения честных древ Животворящего Креста Господня (1 августа). Крестный ход совершается внутри монастыря и проходит через жилые и хозяйственные помещения. Во всех источниках он начинается с кельи игумена и заканчивается посещением монашеских келий. В рукописях встречается одиннадцать разных названий, среди которых есть и синонимичные: нгоуменїѡ (нгоуменна), трапеза, хлѣбница, сокница, житница, слоужница, келарь, вниница, уасовница, ннохїѡ, келна. Количество славянских названий (оригинальных и калькированных) немногим превосходит количество заимствованных греческих (6:5).

Ключевые слова: историческая лексикология, сербскославянский язык, Происхождение честных древ Животворящего Креста Господня, Иерусалимский типикон, Типикон архиепископа Никодима, Романов типикон.